

NIIN SODIT KUIN KOULUTAT – ARVIOITA KENTTÄARMEIJAN KOULUTUSTASOSTA JATKOSODAN HYÖKKÄYSVAIHEESSA

PETTERI JOUKO

Kirjoittaja on yleisesikuntaeverstiluutnantti ja FT ja toimii MPKK:n Sotahistorian laitoksen johtajana

ABSTRACT

Trained for Offensive? An Appreciation on the Finnish Art of Attack in 1941.

The period of 15 months succeeding the Winter War was characterised by extensive military preparations. A large amount of materiel was introduced to the formations, the mobilisation system was improved, the new border was fortified against Soviet threat and conscription time was extended to two years. As a result, Finnish Field Commanders possessed an offensive tool never seen before in the Finnish history. Yet – as the paper argues – this tool was not without flaws.

Finnish formations were not appropriately equipped either for the penetration of Soviet fortified defences or pursuit following the initial breakthrough. Apart from a single armoured battalion and two Jäger Brigades, the Field Army was not, in general, suited for mobile warfare and deep operations. Moreover, the Field Army lacked adequate training for offensive operations, at least the II Corps that is the focus of this paper.

The problems addressing training doctrine for the offensive were at least partially, but not fully, realised in the high command. It, however, apparently lacked a systematic approach for the problem. The reason for this is trivial. It is only in the late spring 1941, when the overall design for the offensive against the Soviet Union was produced in loose co-operation with the Wehrmacht. There was not sufficient time to refine good principles into sound training doctrine and training programmes. The lack of adequate training facilities and experienced instructors in the enlarged peacetime establishment hampered the sound execution of the training.

The period between the mobilisation and the actual attack saw some improvement in the training. Various pamphlets and instructions addressing assault against field fortifications were delivered and put into practice. Synchronisation of the movement and fire was, in general, clumsy during the early stages of the attack phase. The main problem appears to be within the infantry. Heavy weapons, such as mortars and anti-tank guns, were not deployed properly but often left far too behind to affect the enemy. The experience of the front line units was spread amongst formations taking part in the general offensive and some improvement took place during the final attacks of 1941.

JOHDANTO

Jatkosodan ensimmäisiä sotakuukausia leimasi hyökkäyksellisyys. Hyökkäävät yhtymät saavuttivat Päämajan asettamat tavoitteet vuoden loppuun mennessä. Suo-

malaisten komentajien johdossa oli suurempia sotatoimiyhtymiä kuin koskaan aiemmin. Vajaa puoli vuotta kestänyt hyökkäysvaihe oli raskas. Kenttäarmeija kärsi vuoden 1941 hyökkäysvaiheen aikana liki yhtä suuret tappiot kuin kesän 1944 torjuntataisteluissa. Suomen kenttäarmeija oli hyökkäysvaiheessa merkittävästi voimakkaampi kuin talvisodan päättyessä, mutta mikä oli kenttäarmeijan kyky hyökätä?

Artikkelissa arvioidaan kenttäarmeijamme kykyä hyökkäystaisteluun kesällä 1941, erityisesti läpimurtotaisteluun. Tarkastelu kohdentuu ensisijaisesti joukkojen koulutustasoon. Koko kenttäarmeijan koulutustason arviointi on laajan tieteellisen tutkimuksen aihe. Näin ollen hyökkäyskykyä arvioidaan erityisesti II Armeijakunnan¹ sotakokemusten kautta. On siis huomattava, että artikkelin väittämät eivät ole yleistettävissä käsittämään koko kenttäarmeijaamme, vaikka ilmaan jää eittämättä jo otsikosta vihjailevan yleistävä sävy. Todellisuudessa otanta on yksinkertaisesti liian suppea syvällisen analyysin muodostamiseksi. Vai onko yleistävä näkemys edes muodostettavissa, koska kenttäarmeijan joukot taistelivat toisistaan poikkeavissa olosuhteissa? Lukijan on myös syytä tiedostaa, että artikkeli perustuu kirjoittajan vahvaan ennakkokäsitykseen, josta muotoutui jo lähdeaineistoon perehtymisen aikana tutkimuksen hypoteesi. Hypoteesin vaarana on luonnollisesti lähteiden valikoiminen ja niiden tulkinta omien ennakkokäsitysten suuntaiseksi.

SOTATAPAHTUMAT

”II Armeijakunta hyökkää Ilmee–Hiitola–Elisenvaara valtaamiseksi...”²

Kenraalimajuri Taavetti Laatikaisen komentama II Armeijakunta ryhmittyi perustamisensa jälkeen noin sadan kilometrin levyiselle puolustuslohkolle Orivesi – Joutseno alueelle. Ryhmittyminen oli pääosin valmis kesäkuun loppuun mennessä. Armeijakunnan kokoonpanoon kuului kolme divisioonaa: 2.D, 18. D ja 15.D. Armeijakunnan valmistautumistehtäväksi – joka myöhemmin toteutui – Päämaja määrittä Hiitola-Ilmee-Elisenvaara maastokolmion valtaaminen. Hyökkäyksen operatiivisena päämääränä oli erottaa Laatokan pohjoispuolella ja Karjalankannaksella olevat neuvostojoukot toisistaan ja luoda edellytykset hyökkäyksen jatkamiselle Karjalankannakselle pohjoisesta.³ Hyökkäyksen armeijakunnan komentaja suunnitteli toteutettavaksi niin, että painopisteessä hyökkäävä 18. Divisioona valtaa Hiitolan ja sen naapuriyhtymät katkaisevat pohjois-eteläsuunnassa kulkevan rautatien ja ottavat liikenteen solmukohtat haltuunsa omilla kaistoillaan. Tämän jälkeen armeijakunta ryhmittyisi puolustukseen tai jatkaisi kohti Räisälää ja Vuoksen ylimenopaikkoja Karjalankannaksella.⁴

Armeijakunnan ensimmäiset hyökkäystaistelut voidaan karkeasti jakaa ajallisesti kahteen vaiheeseen:

1. Hyökkäysedellytysten luominen (heinäkuu), jolloin armeijakunnan joukot pyrkivät ottamaan haltuun edullisia maastonkohtia päähyökkäyksen suun-

taamiseksi.

2. Läpimurtotaistelut (30.7.–9.8.), jolloin suomalaisyhtymät puhkaisivat neuvostoliittolaisten syvään ryhmitetyn, osin linnoitetun puolustusaseman.

Armeijakunnan tehtävä oli vaativa. Se edellytti ensin siirtymistä puolustuksesta hyökkäykseen ja sen jälkeen puolustusvalmiin, kenttälinnoitettuihin aseisiin, suluteisiin ja valmisteltuun epäsuorantulen käyttöön tukeutuvan vihollisen tuhoamista alueella, joka oli suurelle osalle hyökkäysjoukoista tuntematonta.

Hyökkäyksen ajankohta – heinä-elokuu – oli pääosin valoisaa aikaa ja heinäkuu oli poikkeuksellisen lämmin ja kuiva, mikä loi taisteluolosuhteille kulojen muodossa haasteellisen, uuden toimintaympäristön.⁵

LIIAN PALJON, LIIAN NOPEASTI? KIIVASTEMPOINEN VÄLIRAUHA

”Yleisen tilanteen kehittyminen kesäkuusta 1940 lähtien ei tietänyt hyvää.”⁶

Perusteet joukkojen sodan ajan käytölle luodaan rauhan aikana. On suuri itsepetos luulla, että asevoimat tai sen joku tekninen järjestelmä toimisi sodan nitisevässä kitkassa paremmin kuin rauhan aikana. Sodassa ongelmat kärjistyvät ja kumuloituvat. Maaliskuu 1939–kesäkuu 1941 tunnetaan historiassamme välirauhan aikana, mutta aika oli kaikkea muuta kuin rauhallista. Neuvostoliiton poliittinen painostus ja yleiseurooppalaisen sotilaspoliittisen tilanteen kehitys loivat Suomen sotilaalliselle ja poliittiselle johdolle vaikeasti ennustettavan asetelman. Mikä olisi Suomen asema mahdollisessa tulevassa sodassa? Sodan alkamista enemmän tai myöhemmin pidettiin melkoisella varmuudella todennäköisenä, sillä kuluvien puolentoista vuoden aikana puolustuslaitoksen piirissä toteutettiin mittavia ja suuritöisiä uudistuksia, joiden päämääränä oli puolustusvalmiuden kehittäminen. Näitä olivat muun muassa

1. Talvisodan kenttäarmeijan demobilisointi ja siirtyminen rauhanajan priikaatikokoonpanoon syksyllä 1940.
2. Laajat materiaalihankinnat kotimaasta ja ulkomailta sekä sotasaalismateriaalin kunnostaminen.
3. Koulutuksen uudistaminen. Palvelusajan pidentäminen niin, että varusmies aika on 2 vuotta (24.1.1941) ja ennen talvisotaa kouluttamatta jätetyn nostoväen kouluttaminen sekä kertausharjoitukset.
4. Operatiivisten suunnitelmien uusiminen ja testaaminen.
5. Uuden itärajan linnoittaminen 1920–30-luvuilla rakennettujen linnoituslaitteiden jäätyä uuden rajan itäpuolelle.
6. Laajennetun kenttäarmeijan perustamisen valmistelut.

Joukkojen kouluttaminen – artikkelin keskeinen teema – oli siis vain yksi osatekijä siinä valtavassa kokonaisuudessa, jota välirauhan aikana valmisteltiin. Valmistelut eivät toteutuneet systemaattisen kronologisessa järjestyksessä, vaan niitä pantiin

toimeen samanaikaisesti. Suomen ylin poliittinen ja sotilaallinen johto eivät tietäneet, että heillä on käytössään juuri tuo 15 kuukautta ennen seuraavaa sotaa, ellei sitten ole taipuvainen uskomaan teorioita Suomen ja Saksan sotilaallisen yhteistyön alkamisesta jo talvisodan aikana.⁷ Näin ollen järkevän, eri kokonaisuudet toisiinsa nitovan kokonaissuunnitelman laatiminen, saati sitten noudattaminen, olisi ollut vaikeaa, jopa mahdotonta. Selitys tähän taas on perin yksinkertainen. Ajan ilmiöt näkyvät kristallinkirkkaina vasta kymmenien vuosien päästä tapahtuneesta, koska ajassa tarpevat ovat lukemattomien muuttujien armoilla. Osan muuttujista he tunnustavat, mutta suuri osa jää tunnistamatta. Lienee helppo väittää, että sadan vuoden päästä elävät ihmiset pystyvät analyttisesti arvioimaan, miten nyt käynnistytvä puolustusvoimauudistus olisi pitänyt toteuttaa. Meille ajassa eläville se on suunnitelma, johon vaikuttavia kaikkia tekijöitä emme pysty täydellisesti ennustamaan.

KOKEMUKSISTA KOULUTUKSEEN – TALVISODAN KOKEMUKSIA

”Koulutus tapahtuu sotaperinteitämme noudattaen siinä hengessä, että puolustustaistelu suoritetaan sitkeästi ja sisukkaasti – viimeiseen mieheen.”⁸

Suomalaisen taktiikan kehittymistä tutkineen kenraalimajuri dosentti Vesa Tynkkynen väitöskirjassa esiintyvä otsikko ”Liian lyhyt rauha” kuvastaa osuvasti tilannetta jatkosodan alkaessa. Maavoimien aselajien sotakokemukset talvisodasta koottiin Maavoimien esikuntaan, mutta kokemuksia ei ehditty jalostaa kaikkia sotakokemuksia ohjeiksi tai oppaiksi.⁹

Talvisodan kokemukset painottuivat ensisijaisesti puolustukseen. Menestykselliset hyökkäysoperaatiot ja mottitaistelut Laatokan pohjoispuolella olivat lopulta kohtuullisen pienin voimin toteutettuja. Laajempi hyökkäys – liikkeessä olevaa vihollista vastaan suunnattu II Armeijakunnan vastahyökkäys joulukuussa 1939 Karjalankannaksella¹⁰ – epäonnistui ainakin aikalaiskäsitteen mukaan. Myöhempi historiantarkistus on tosin osoittanut ”hölmön tölväyksen” vaikuttaneen neuvostojoukkojen toimintaan tavalla, jota nykytermein luonnehdittaisiin taistelujärjestyksen rikkomiseksi.¹¹

Pääesikunnan koulutusosastolla keväällä 1941 sotakokemuksia koonnut everstiluutnantti T Nordgren totesi kokemuksista tehtävien johtopäätösten olevan vielä keskeneräisiä ja vaativan jatkotutkimusta. Toisaalta hän rähdensi alustavienkin kokemusten siirtämistä käytäntöön mahdollisimman pikaisesti. Pääosa Nordgrenin suomalaista taktiikkaa käsittelevästä tiivistelmästä käsitteli puolustustaistelua. Hyökkäystaistelusta saatujen johtopäätösten kokoamisen Nordgren arvioi vaikeaksi, koska eri rintamanosien taisteluolosuhteet poikkesivat toisistaan merkittävästi.¹²

Nordgrenin käsitys hyökkäyksen perusedellytyksistä oli yksinkertainen. Hänen mukaansa ”Sota opetti, kuten sodat aina ovat tehneet, että vain voimakkaasti johdetut, yksinkertaisesti ja selväpiirteisesti suunnitellut hyökkäykset onnistuvat. On

vältettävä monimutkaisia muotoja ja vaikeita liikkeitä”. Havainnot rintamahyökkäyksistä puolustusvalmista vihollista vastaan olivat pääosien negatiivisia. Tappiot nousivat korkeiksi ja menestystä saavutettiin vain harvoin.¹³

Nordgren korosti muistiossaan tiedustelun tärkeyttä ja jalkaväen tukemista hyökättäessä puolustusvalmista vihollista vastaan. Erityisesti sisäänmurtovaihetta tuli tukea voimakkaalla epäsuoralla tulella, ja hyökkäyksen painopistealueeksi tuli valita maasto, jonne vihollinen ei voisi täysipainoisesti vaikuttaa käytössään olevalla aseistuksella. Kiilamaisessa muodossa tehdyn murron jälkeen johtajien erityisenä tehtävänä oli pitää johdossaan olevat joukot koossa. Nordgrenin mukaan talvisodassa näin ei tapahtunut, mikä aiheutti sen, että hyökkäysjoukot hajosivat leveälle rintamalle. Sotakokemuksista tehtävien johtopäätösten osalta muistiossa on alleviivattu ainoastaan yksi kohta: ”korkeampikin päällystö on koulutettava eikä pääasiallisesti vain alempi, kuten ennen sotaa”.¹⁴

Alemmilla tasoilla tehdyt havainnot olivat samansuuntaisia. Esimerkiksi Keski-Savon sotilasläänin alueella sijaitsevien suojeluskuntien järjestämissä alustus- ja keskustelutilaisuuksissa käsiteltiin komppanian taktiikkaa. Yleisimpänä heikkoutena pidettiin tulen ja liikkeen yhteensovittamista ja joukon liikkeen suuntaamista.¹⁵

KOULUTUKSEN SUUNTAVIIVAT VÄLIRAUHAN AIKANA

”kaikki epäolennainen on poistettava teoreettisesta opetuksesta...”¹⁶

Koulutuksen järjestelyt olivat vuoden 1940 lopulla vielä osin sekaisin. Rauhanajan joukko-osastojen uusi ryhmitys, uudisrakentaminen, uuden puolustusaseman linnoittaminen sekä käynnissä oleva organisaatiomuutos aiheuttivat sen, että määrätietoiseen kouluttamiseen suunniteluun ja toteuttamiseen jäi vähän aikaa. Pääesikunnan koulutusosaston asema koulutuksen koordinoijana jää arkistoaineiston perusteella hieman epämääräiseksi. Vaikutelmaksi jää, että armeijakunnat johtivat koulutusta paljolti haluamallaan tavalla ainakin vielä vuoden 1940 loppupuoliskolla.

II Armeijakunnan komentaja painotti lokakuussa antamassaan ohjeessa sodanmukaista, mahdollisuuksien mukaan kaksipuolista taistelukoulutusta. Sotakokemuksia pimeän hyväksikäytöstä ja kaivautumisesta tuli soveltaa koulutuksessa. Taistelukoulutuksen painopisteen armeijakunnan komentaja määrittä puolustustaiteluun, mutta kiinnitti huomiota myös aktiivisuuteen, koska sotakokemukset, ”joi-ta meidän on kaikessa käytettävä hyväksemme, osoittavat kouriintuntuvasti, miten puolustajakin, lukumäärältään ja aseistukseltaan heikompana, voi aktiivisella ja häikäilemättömällä toiminnalla saavuttaa huomattavaa menestystä”. Aktiivisuudella – vastaiskut ja tiedusteluosastojen toiminta – arvioitiin olevan suuri merkitys myös hengen ylläpitäjänä ja luojana.¹⁷

Naapuriarmeijakunnassa koulutuksen painotukset vuoden 1940 lopulla olivat miltei päinvastaiset. III Armeijakunnan esikunnan ohjausasiakirjan mukaan koulu-

tuksen pääteemat vuoden lopussa olivat vesistötaistelut ja vesistöjen ylitys sekä hyökkäystaistelu kelirikon aikana metsämaastossa. Talvisodan kokemattomuus suurten joukkojen liikuttelusta pyrittiin korvaamaan järjestämällä kunkin koulutuskuukauden lopulla pataljoonan taisteluharjoitus. Tykistön ja jalkaväen yhteistoiminnan kehittämiseksi tykistöupseereitten oletettiin osallistuvan kaikkiin vähintään pataljoonan suuruisiin kartta- ja maastoharjoituksiin.¹⁸

Varusmiespalveluksen pidentäminen kahden vuoden mittaiseksi vuoden 1941 alussa monimutkaisti koulutusjärjestelyitä. Koulutuksen yksityiskohtaista suunnittelua ei helpottanut se, että vuonna 1941 palvelukseen astuvien varusmiesten suunniteltiin astuvan palvelukseen kaikkiaan kymmenenä eri päivänä. Rannikkotykistössä palvelevat astuivat palvelukseen ainoastaan helmikuussa. Muissa maavoimien joukko-osastoissa alokkaiden tuli ilmoittautua joukko-osastoissaan huhtikuussa ja syyslokakuun vaihteessa porrastetusti muutaman vuorokauden välein.¹⁹

Pääesikunta määrittäi alkavan vuoden koulutuksen painopisteet tammikuussa 1941 vihkosien muotoon painetussa ohjeessa Koulutuksen suuntaviivat vuodeksi 1941. Se määritteli koulutuksen jakautuvan karkeasti neljään jaksoon, joiden yksityiskohtaisen suunnittelun ohje määrittäi armeijakuntien komentajille. Koulutusohje painotti erityisesti käytännön koulutusta: Paikallisia olosuhteita tuli hyödyntää käytämällä harjoituksissa keskeneräisiä ja valmistuneita linnoituslaitteita. Koska usealle alueelle oli sijoitettu eri aselajien joukkoja, tuli aselajien välistä yhteistoimintaa harjoitella tiiviisti, erityisesti pioneerien, tykistön, ilmatorjuntatykistön sekä jalkaväen osalta. Suurempia kokonaisuuksia ja liikuntaoperaatioita tuli harjoitella prikaatien esikuntien johtamissa taisteluharjoituksissa.²⁰

Varsinaisen hyökkäystaistelun ohje pelkisti muutamaan kappaleeseen. Aselajien välinen yhteistyö, muodollisen taisteluäksiisin soveltaminen maastonkäytön kohentajana, tulen ja liikkeen yhteensovittaminen sekä tiedustelukoulutukseen kehittäminen edesauttoivat ohjeen mukaan ”manööverikykyisten yksiköiden” luomista.²¹

Koulutuksen suuntaviivat vuodeksi 1941 korosti tiedustelujoukkojen systemaattista kouluttamista perustellusti, koska tiedustelukoulutus oli suurelta osin laiminlyöty ennen talvisotaa. Pääesikunnan Ulkomaaosaston päällikkö, eversti Lars Melander painotti helmikuussa 1941 lähettämässään laajahkossa muistiossa ”Näkökohtia ja ohjeita maavoimien tiedustelupalveluksen järjestelyä varten” divisioonien kevyiden osastojen tehtävää yhtymän pääasiallisena tiedustelujoukkona. Hän tunnisti myös pataljoonien ja rykmenttien tiedusteluvoiman vähyden. Talvisodassa käytetyt kevyet ryhmät eivät olleet saaneet asiaankuuluvaa koulutusta ja näin ollen rykmentin ja pataljoonan tiedustelu toteutui pääsääntöisesti tilapäisjärjestelyin. Väli rauhan aikana kokoonpanoihin lisättiin jääkärijoukkueet, joiden Melander arvioi vastaavaan tarkoitustaan ainoastaan, mikäli joukkueen henkilöstö on valittu ja koulutettu tehtävänsä oikein. Perusyksikkötasolla tiedustelutehtäviin tuli käyttää tiedustelijoiksi soveliaimpia miehiä, jotka haaraantuisivat tehtäviinsä osallistumalla erikoiskoulutuksen saaneiden miesten mukana tiedustelutehtäviin sekä omatoimisesti komppanian lähialueilla.²²

Koulutuksen suuntaviivoja noudatettiin armeijakunnissa vaihtelevasti ja paikallisten olosuhteiden painotusten mukaisesti. Ainakin III Armeijakunnan huhtikuussa 1941 laatimat koulutussuunnitelmat kahden vuoden varusmiespalvelusta varten jäivät melko yleiselle tasolle. Toisen palvelusvuoden suunniteltiin olevan lähinnä ensimmäisenä vuonna opittujen asioiden kertaamista ja soveltamista.²³ Puolustusryhmityksessä eteläisimpänä olevan II Armeijakunnan esikunnan täydentävät ohjeet tähtäsivät siihen, että kuusi kuukautta kestävä peruskoulutuskauden aikana varusmiehille koulutettaisiin toiminta joukkueen (vast.) puitteissa. Seuraavan puolivuosjakson aikana, joka käsitti nuoremman sotamiehen koulutuskauden, päämääräksi asetettiin toiminta komppanian taistelussa ja totuttautuminen yhteistoimintaan eri aselajien kanssa. Kauden lopulla tuli harjoitukset nivoa jo pataljoona-kokonaisuuksiin sekä harjoitteluun vanhempien saapumiserien kanssa. Toisen palvelusvuoden aikana vanhemman ikäluokan tuli osallistua harjoituksiin nuoremman ikäluokan kanssa ja kerrata aiemmin oppimiaan taitoja. Edellä kuvattua taistelukoulutusta tuki muodollisen avojärjestyksen harjoittelu – siis erikokoisten joukkojen etenemismuotojen äksiisinomainen harjoittelu maastossa.²⁴

Kertausharjoitukset muodostivat oman kokonaisuutensa välirauhan aikana. Välirauhan aikana järjestetyn kertausharjoituskoulutuksen päämääränä oli ensisijaisesti muuttuneen sodan ajan sijoituksen edellyttämä aselajikoulutus. Aselajijoukkojen määrän suhteellinen lisääntyminen ja uusi kalusto edellyttivät aselajipainotteisten harjoitusten järjestämistä.²⁵

Huhtikuussa 1941 Pääesikunnan koulutusosaston julkaiseman käskyn mukaan Kotijoukkojen esikunnan valmisteluvastuulla olevien kertausharjoitusten painopiste oli pioneeri-, viesti-, kranaatinheitin- ja konekivääriyksiköihin sijoitettujen reserviläisten kertausharjoituksissa. Keskikesällä suunniteltiin järjestettävän joukko-osastoissa ensisijaisesti huollon henkilöstön harjoituksia.²⁶ Kenttätykistön, linnoitusjoukkojen ja panssarintorjuntayksiköiden, joiden henkilöstön valitsemiseen Pääesikunta kiinnitti erityistä huomiota, kertausharjoitukset oli toimeenpantu jo vuoden kolmen ensimmäisen kuukauden aikana.²⁷

Mielikuvan välirauhan aikana toimeenpannusta kertausharjoituksesta saa III Armeijakunnan tykistöpäällikön kertomuksesta. Hän piti alueellaan järjestettyjä kenttätykistön kertausharjoituksia yleisesti ottaen asiallisina. Koulutus painottui lähinnä kaluston ampumatekniseen käsittelyyn, koska tulasematoiminnan harjoitteluun välttämättömiä ratsureita ei ollut kutsuttu harjoitukseen. Harjoittelua patteristona ei siis toteutettu, mistä tykistöpäällikkö katsoi aiheekseen huomauttaa harjoitukset järjestäneitä suojeluskuntapiirejä. Huolimatta puutteista armeijakunnan tykistökomentaja, eversti William Häkli, arvioi joukoista saatavan sotakelpoisia patteristoja liikekannalleanossa.²⁸ Harjoitukset painoutuivat ensisijaisesti siis kaluston tekniseen käsittelyyn. Taktiikkaa tai toimintaa laajemmassa kokonaisuudessa ei juuri harjoiteltu.

Kertausharjoitusten koulutusohjelmien sisällön tarkastelu ei anna viitteitä siitä, että hyökkäykselliseen toimintaan olisi kiinnitetty erityistä huomiota, ainakaan al-

kuvuodesta 1941. Esimerkiksi kotijoukkojen esikunnan yleisohje pioneerien kertausharjoituksia varten sisälsi niin suluttamista kuin liikkeenedistämistä. Omana osionaan vasta kesäkuussa laaditussa ohjeessa oli taistelupioneerikoulutus, johon piti sisältyä taisteluasemien valtaus sekä liekinheittimien käyttö.²⁹ Samaan aikaan laaditut konekiväärihenkilöstön kertausharjoitusohjelmat ovat sen sijaan ainakin taistelukoulutuksen osalta hyökkäyshenkisiä. Konekiväärijoukkueen puolustus ei sisältenyt ohjelmaan lainkaan ja hyökkäyksessä tuli kiinnittää ”huomio etenemisen järjestylyyn ja suoritukseen tulitaistelun aikana sekä yhteistoimintaan kiv.- ja krh.jalkaväen kanssa, jotka markeerataan”.³⁰ Niin ikään Pääesikunnan koulutusosasto ohjeisti vain muutamaa päivää ennen liikekannallepanoa alaisian johtoportaita ”taisteluäksiisin” harjoittamisesta joukoille. Ohje painotti joukkojen maastonkäytön aktiivista harjoittamista aina jalkaväkirykmentti-tasolle saakka.³¹ Vaikuttaa siis siltä, että saksalaisten kanssa sovitun hyökkäyshetken lähestyessä koulutuksen painotuksia yritettiin vielä muuttaa aiempaa hyökkäyksellisemmiksi.

Tiettyä Pääesikunnan sisäisen työnjaon jäsentymättömyyttä viestii operatiivisen osaston vain muutamia päiviä ennen sotatoimien alkua antama ohje rajajoukoille ylimääräisten harjoitusten yhteydessä järjestettävästä koulutuksesta. Se ennakoii jo tulevaa hyökkäystehtävää. Taisteluvalmiutta kohentavan koulutuksen lisäksi ohje painotti aselajien kitkatonta yhteistoimintaa. Hyökkäyksessä tuli painottaa eri aseiden yhteisvaikutusta ”vihollisen läpimurtautuvien tai saarrostaen manöveeraavien kiilojen toimintapiirissä”.³² Merkillepantavaa on se, että jalkaväen ja muiden aselajien yhteistoiminnan harjoittelua mahdollistavia harjoituksia yhtymätasolla ei välirauhan aikana järjestetty. Näin ollen Nordgrenin esittämä huoli yhtymien johdon kouluttamisesta oli aiheellinen.

Koulutuksen täysipainoista toteuttamista vaikeuttivat vaativat koulutusolosuhteet. Suuri osa rauhan ajan joukko-osastoista oli sijainnut menetetyllä alueella. Esimerkiksi lähes kaikki Viipurissa esikuntaansa pitänen 2. Divisioonan joukko-osastoista sijaitsivat ennen sotaa Karjalankannaksella ja lähes puolet 3. Divisioonan joukko-osastoista oli ryhmitetty vanhan rajan taakse.³³ Lisäksi joukkoja ei epävarman poliittisen tilanteen johdosta siirretty sisämaassa sijaitseviin varuskuntiin, vaan ne jäivät puolustusryhmytykseen uudelle rajalle muodostaen perustettavan kenttäarmeijan suojajoukot. Näistä joukoista Ratsuväkiprikaati saattoi tukeutua Lappeenrannassa ja Haminassa oleviin kasarmeihin.³⁴ Pääosa muista joukoista tukeutui tilapäismajoitukseen, jotka ne usein joutuivat itse koulutuksen ohessa rakentamaan.

Koulutusolosuhteita heikensi myös kouluttajenkilökunnan puute. Talvisota oli vaatinut veronsa kouluttajenkilökunnan keskuudessa ja samanaikaisesti rauhanajan vahvuus oli kaksinkertaistunut.³⁵ Näin ollen koulutustehtävät olivat merkittäviltä osin uuden, kohtuullisen kokemattoman kouluttajakunnan varassa. Tähän viittaa Pääesikunnan koulutusosastossa laadittu muistio Reserviupseerikoulun henkilöstölle järjestettävästä kouluttajakurssista. Koulutusosasto kaavaili järjestävänsä lokakuussa kuuden viikon mittaisen kurssin RUK:n kouluttajenkilöstölle. Kou-

lutusosasto perusteli tarvetta muun muassa sillä, että suurelta osalta kouluttajajhenkilöstöä puuttui omakohtainen sotakokemus. Lisäksi merkittävä osa kouluttajista oli valmistunut Kadetikoulusta kurssilta, joka oli jäänyt vain kuuden kuukauden mittaiseksi. Kouluttajakurssin teemoiksi kaavailtiin tutustumista linnoituslaitteisiin, panssarintorjunnan järjestelyitä ja yhteistoimintaa panssarien kanssa, puolustuksen pioneeritoimintaa sekä kouluttajakoulutusta.³⁶

Päämajan koulutusosastolla Talvisodan sotakokemuksia koostanut everstiluutnantti Nordgren painotti muistiossaan myös ylemmän johdon kouluttautumista, kuten aiemmin esityksessä todettiin. Väli rauhan aikana ei järjestetty suuria sotaharjoituksia. Sen sijaan Päämaja järjesti huhti-toukokuussa 1941 suuren, hajautetun sotapelin. Olisi houkuttelevaa muodostaa mielikuva, jonka mukaan sotapeli liittyi kiinteästi vain kahden kuukauden päästä alkavaan Operaatio Barbarossaan, Saksan idäninvaasioon, johon Suomi oli tuleva liittymään. Todellisuudessa pelin ajoitus ja sen sisältö eivät vastaa mielikuvaa. Peli käytiin ennen toukokuun ratkaisevia koordinaationeuvotteluita, joissa Suomi sitoutui muodostamaan operatiivisen painopisteen Laatokan pohjoispuolelle.³⁷ Näin ollen myös pelin sisältö poikkesi myös Päämajan tulevista ratkaisusta, jotka huipentuivat Suomen mittakaavassa poikkeuksellisen laajan sotatoimiyhtymän – Karjalan Armeijan – perustamiseen ja painopisteen muodostamiseen Laatokan pohjoispuolelle.

Sodan ajan armeijakuntien komentajille henkilösalaisena annettu pelikäsky määritteli pelin sisältävän kaksi vaihetta: viivytyso- ja torjuntavaihe, joka tuli pelata huhtikuussa, sekä hyökkäysvaihe, joka tuli pelata toukokuun alkupuoliskolla. Hyökkäys tuli aloittaa tilanteessa, jossa vihollinen on torjuttu ja kaikki armeijakunnalle sotajoukkosissa alistettavat joukot olivat keskitetyt ensimmäisten tehtävien edellyttämille ryhmitysalueille. Harjoituksiin tuli komentaa divisioonien komentajat, esikuntapäälliköt sekä toimistopäälliköt ja jalkaväkirykmenttien komentajat.³⁸

Pelin päämääränä oli ilmeisesti ensin testata suojajoukkotaisteluihin liittyvät suunnitelmat sekä päävoimien keskityssuunnitelmat niiden perustamisalueilta rajan pinnassa oleville puolustuslohkoilleen. Tilanteen tultua vakautetuksi armeijakunnat käynnistivät hyökkäykset, joiden ensisijaisena tarkoituksena oli lyödä valtakunnan rajan yli tunkeutuneet neuvostojoukot. Pohjois-Suomessa olevia saksalaisia joukkoja ei ainakaan armeijakuntien peleissä huomioitu käytännössä lainkaan. Niin ikään useista divisioonista muodostuvasta Päämajan reserveista ei ainakaan armeijakuntien pelikertomuksissa ole mainintoja. Toisaalta rivien välistä on luettavissa, että puna-armeijan päävoimat oli harjoitustilanteessa sidottu toisaalle – siis Saksaa vastaan. Sen hyökkäysvoima kuvattiin merkittävästi pienemmäksi kuin talvisodassa, eikä se pelin jatkotilanteissa saanut enää vahvistuksia.

III Armeijakunnan (Sa II Armeijakunta, PJo) tehtävänä oli pelitilanteessa viivyttää ja kuluttaa vihollista niin kauan, että sotilaslääneissä perustetut päävoimat oli perustettu ja keskitetty puolustusalueilleen. Tämän jälkeen armeijakunnan tuli aloittaa hyökkäys, jonka ylimalkaisena tavoitealueena oli Simpelejärvi-Jaakkima-alue. Teh-

tävän toteuttaminen edellytti rajan ylittämistä ja venäläisten puolustuslinjan murtamista.³⁹ Tehtävä oli sopusoinnussa voimassaolevan operatiivisen suunnitelman kanssa. Vaikka suunnitelma kokonaisuutena oli puolustuksellinen, määritettiin siinä armeijakunnille myös hyökkäyksellisiä valmistautumistehtäviä. Toukokuussa 1940 valmistuneen suunnitelman mukaan III Armeijakunnan tuli valmistautua hyökkäämään kohti Laatokkaa päämääränään erottaa Karjalankannaksella ja Laatokan pohjoispuolella olevat joukot toisistaan.⁴⁰

III Armeijakunnan komentajan eversti Woldemar Oinosen havaintojen mukaan hyökkäys oli mahdollista toteuttaa käytössä olevin voimin, mutta hän painotti pelikertomuksessaan raskaan tykistön merkitystä läpimurtotaisteluissa. Oinonen esitti sotapelin perusteella 2–3 raskaan patteriston alistamista armeijakunnalle venäläisten puolustuslinjan murtamiseksi. Oinonen oli niin ikään huolestunut nopeiden joukkojen puuttumisesta. Läpimurtoa seuraavan menestyksen hyväksikäyttämiseksi armeijakunnan sotajaotukseen tuli lisätä 3–4 polkupyörin tai ajoneuvoin varustettua pataljoonaa ja hyökkäysvaununupataljoona. Hyökkäyksen jatkaminen syvyyteen johtaisi Oinosen arvion mukaan huollollisiin ongelmiin, ellei Päämaja alistaisi armeijakunnalle lukuisia autokomppanioita. Lisäksi divisioonien huoltoa tuli tukea alistamalla niille ylimääräinen hevosvetoinen kuormastokomppania.⁴¹

KÖYHÄN MIEHEN YHTYMÄ

”Rykmenttimme ja pataljoonamme kolmijakoisuus rohkaisee kaavamaisuuteen – kaksi edessä ja yksi takana”⁴²

Oinosen havainnot kuvaavat sitä tosiasiaa, että huolimatta sotavarustuksen merkittävästä määrällisestä ja laadullisesta kohentumisesta välirauhan aikana oli kenttäarmeija kuitenkin perusvireeltään köyhän miehen armeija. Materiaalihankinnat kohensivat divisioonan suorituskykyä merkittävästi, mutta suomalainen yhtymä ei ollut erityisen sovelias liikuntasotaan. Yhtymän taktinen liikkuvuus sen päästyä metsään oli kohtuullinen, koska osa huollosta kyettiin hevosien ansiosta vetämään mukaan varsin vaatimattomillekin urille. Syvään hyökkäykseen, jonka päämääränä on käyttää menestystä, ei divisioona kokoonpanonsa puolesta soveltunut – takaa-ajosta puhumattakaan. Divisioonan pääosien osien etenemisnopeus oli käytännössä jalkamiehen nopeus. Näin ollen jalkaväellä oli edessään miltei mahdoton tehtävä pyritäessä ajamaan vihollista takaa, vaikka Jalkaväen ohjesääntö II vuodelta 1932 painotti läpimurtoa seuraavaa takaa-ajoa ja kosketuksen merkitystä määrittämällä sen olevan ”hyökkäysjoukkojen tinkimätön velvollisuus tappioista ja äärimmäisestä väsymyksestä huolimatta”.⁴³ Todellisuudessa velvoittavan iskevä lause jäi kuolleeksi kirjaimiksi. Kun riittävää nopeutta ei ollut, kykeni sama vihollinen irtautumaan toistuvasti seuraavaan puolustus- tai viivytyksasemaan.

Liikkuvuuden ongelma esiintyi myös divisioonaa suuremmassa kokonaisuudessa. II Armeijakunnalla ei ollut käytössään käytännössä mitään joukkoja, joilla se olisi kyennyt käyttämään menetystä hyväkseen ja hakeutumaan läpimurron jälkeen vastustajan syvyyteen. Tämä pakotti II Armeijakunnan turvautumaan osin tilapäisratkaisuun. Se käski ennen päähyökkäyksen alkua kategorisesti, että divisioonien oli varattava kevyet osastot ”syvälle vihollisalueelle kohdistuvaan toimintaan”.⁴⁴ Ongelma siis tiedostettiin jo ennen hyökkäystä, mutta syvälle tunkeutumiseen ei ollut yksinkertaisesti soveliaista välinettä. Jääkäriprikaatit olivat Päämajan reserveinä ja ne alistettiin Karjalan Armeijalle samoin kuin Ratsuväkiprikaati. Puolustusvoimien ainoa panssarijoukko, Panssaripataljoona, alistettiin niin ikään ensin IV Armeijakunnalle ja liitettiin myöhemmin Karjalan Armeijassa perustettavaan Osasto Lagukseen.⁴⁵

Aiemmin esityksessä käsitelty eversti Melanderin huoli tiedustelun suorituskyvystä oli myös aiheellinen. Niin armeijakunnan kuin divisioonan kokoonpanosta puuttuivat varsinaiset tiedustelujoukot. Divisioonien esikuntakomppaniasta ja kolmesta jääkärikomppaniasta koostuvalla kevyellä osastolla ei ollut tunkeutumiskykyä teiden suunnassa ja maaston kautta toteutettava tiedustelu vaatii runsaasti aikaa ja vaivaa. Lisäksi ainakin 2. Divisioonan kokoonpanoon kuuluneen Kevyt Osasto 6:n miesten pääosalta puuttui varsinainen tiedustelukoulutus. He olivat suorittaneet varusmiespalveluksensa ”linjajalkaväessä” Keski-Suomen Rykmentissä.⁴⁶

Yhtymän kokoonpanossa oli ongelmia myös tulivoiman kannalta. II Armeijakunnan divisioonien tykkikalusto koostui pääosin kevyistä kanuunoista ja kevyistä haupitseista.⁴⁷ Kalusto sinänsä oli käyttökelpoista, mutta ammuksien tunkeutumiskyky ja kanuunakaluston kranaattien tulokulma aiheuttivat sen, että tykit eivät soveltuneet kenttälinnoitetun puolustusaseman tuhoamiseen. Tämäkään ei ollut yllätys. Sotakorkeakoulussa tykistötaktiikan opettajana toiminut T Ekman arvioi vuonna 1940 uusintapainoksen saaneessa kirjassaan Tykistön taktillinen toiminta, että hehtaarin alueella olevien korsujen tuhoaminen 50%:sesti edellyttäisi noin 400 kevyen kenttäkanuunan laukausta tai vastaavasti noin 150 raskaan haupitsin laukausta. Osuman kestävien korsujen tuhoamiseen tarvittaisiin raskaiden haupitsien laukauksia kolminkertainen määrä.⁴⁸

Vaikka yhtymien suora-ammunta-aseistus soveltui kohtuullisen hyvin taisteluun etenkin peitteisessä metsämaastossa, oli suora-ammuntatulen teho linnoitettuja tai panssaroituja maaleja vastaan kohtuullisen rajoitettu. Käytössä olevat ja maastossa liikuteltavat panssarintorjuntakiväärit tehosivat hyökkäysvaiheessa vielä hyvin vastustajan panssarikalustoon, mutta linnoituslaitteiden tuhoaminen edellytti usein pääsemistä aivan lähietäisyyksille. Talvisodan aikana hankitun uuden sotavarusteen, liekinheittimen, käytettävyyttä häittäsi sen suurehko paino ja heikohko toimintavarmuus. Näin ollen linnoituslaitteiden tuhoaminen jäi jalkaväen ja pioneereista muodostettujen kasapanoksin varustettujen iskuryhmien vastuulle. Tämä edellytti luonnollisesti etenemistä aivan lähietäisyydelle tuhottavasta kohteesta.⁴⁹

Se, että jalkaväkipataljoonissa ei ollut juuri mitään aselajijoukkoja, tarkoitti sitä, että joukkojen vakituinen kokoonpano jouduttiin rikkomaan lähes poikkeuksetta. Tehtävän mukaisen taistelujaoituksen muodostaminen oli toisaalta suomalaisen takitiikan rikkaus. Niukkoja resursseja suunnattiin tarpeiden mukaan. Painopiste muodostettiin usein juuri aselajijoukkojen käytöllä. Asialla oli myös käänttöpuolensa. Johtajat ja joukot eivät tunteneet toisiansa eivätkä toistensa toimintamalleja sotatoimien alkuvaiheessa. Väärinymmärryksen vaara oli suuri.

PAREMPI MYÖHÄÄN KUN EI MILLOINKAAN – KOULUTUS PERUSTAMISEN JÄLKEEN

”Omien joukkojen vahvimpana puolena pidän sitä, että jokainen mies tietää minkä takia tätä sotaa käydään ja että se on käytävä valmiiksi.”⁵⁰

Pääosalle II Armeijakunnan joukoista jäi noin puolitoista kuukautta aikaa ennen varsinaisten läpimurtotaisteluiden alkua. Osa ajasta kului perustamisen jälkeiseen siirtymiseen ja puolustusvalmisteluihin, mutta myös joukkojen koulutustasoa pyrittiin kohentamaan.

II Armeijakunnan esikunta pyrki ohjeistamaan alaisiaan yhtymiä ennen varsinaisten läpimurtohyökkäysten alkua. Esikunnan laatima ohje, joka ainakin 15. Divisioonassa jaettiin pataljoonille ja erillisyksiköille, painotti selväsanaisesti tulenkäytön merkitystä. Sen mukaan tulituki koostui neljästä tekijästä: tykistöstä, kranaatinheittimistä, jalkaväen konetuliaseista sekä panssaritorjunta-aseista. Ohjeen mukaan kaikkien suora-ammunta-aseiden muodostaman ”tulikannan ja tykistön tulenkäytön järjestäminen ja niiden hyväksikäyttö kaikissa hyökkäysolosuhteissa on väistämättömän välttämättömyys”. Panssaritorjunta-aseet tuli ryhmittää tykistön tulen suojassa etupainoisesti, jotta niiden tuli kyettäisiin kohdistamaan tarvittaessa vihollisen pesäkkeitä vastaan.⁵¹

Vahvasti linnoitetun puolustuslinjan puhkaiseminen edellytti erikoisvalmisteluita. 2. Divisioonan Esikunta käski 24.6.1941 muodostaa korsujen ja linnoituslaitteiden valtaamiseen varustettuja ja koulutettuja varustettuja iskuryhmiä. Käsken mukaan kunkin perusyksikön tuli muodostaa 2–3 iskuryhmää. Ohje – jota jaettiin myös armeijakunnan muissa yhtymissä – antoi selkeät perusteet ryhmien muodostamista ja niiden toiminnan harjoittelua varten. Räjähde- ja savutusvälinein varustettujen ryhmien tuli tunkeutua tuhottavien kohteiden läheisyyteen tykistön tulli- valmistelun ja savutuksen turvin ja tuhota sen jälkeen kohteensa kohteen ovelle tai ampuma-aukolle asettavalla panoksella. Tarvittaessa useista ryhmistä muodostettaisiin iskujoukkue, jota vahvennettaisiin pioneerien liekinheitinryhmin. Koska lähestyminen kohteelle edellytti tykistön tulen ja iskuryhmien yhteensovittamista, edellytti ohje toimintaa harjoiteltavan ennen sen toteutusta.

Ohje perustui majuri Eero-Eetu Saarisen toukokuussa 1941 Saksaan suuntautuneen opintomatkan kokemuksiin. Saarinen kävi Dessau Rosslauissa sijaitsevassa pio-

neerikoulussa upseerien lähitaistelukurssin ja hänen matkaltaan laatima muistio lähetettiin toukokuussa 1941 laajalla jakelulla rauhanajan joukko-osastoihin. Kesäkuun lopussa laadittu suomalainen ohje on sisällöltään muunnos Saarisen aiemmin laatimasta muistiosta; iskuryhmän koko ja varustus tosin mitoitettiin vaatimattomammaksi kuin Saksassa. Huomattavaa on se, että Saarinen korosti toiminnan harjoittelun merkitystä ja totuttautumista lähitaistelussa taistelun ääniin ja savuun.⁵² Läpimurtohyökkäysten ollessa myöhemmin jo kiivaimmillaan 2. Divisioonan pioneerikomantaja kapteeni Rantanen täydensi ohjeistusta Karjalan Armeijassa laaditulla ohjeella ”Linnakkeiden valtaaminen”. Ohje painotti huolellisia valmisteluita, tulikannan (suora-ammunta-aseiden muodostama tulituki, PJo) ja epäsuoran tulen toiminnallista ja ajallista yhteensovittamista.⁵³

Aselajien välistä yhteistoimintaa, joka oli erityisen keskeistä iskuosastotyyppisissä hyökkäyksissä, ei todennäköisesti ehditty harjoitella kunnolla ainakaan kaikissa II Armeijakunnan yhtymissä.⁵⁴ Esimerkiksi 2. Divisioonan kokoonpanoon kuulunut Pioneeripataljoona 33 oli tienrakennustöissä pääosin koko kesäkuun ja heinäkuun.⁵⁵ Kokemattomuus aselajien välisestä yhteistoiminnasta heijastuu selkeästi Jalkaväkirykmentti 7:n ensimmäisestä hyökkäyskäskestä. Vaikka ensimmäinen hyökkäys suunnattiin alueelle, jolla oli oletettavasti miinoitteita, ei hyökkäävällä kärkipataljoonalle ollut alistettu pioneerijoukkoja.⁵⁶ Kun rykmentti noin kuukautta myöhemmin hyökkäsi Taisteluosasto Kempplinä, oli kaikille hyökkääville pataljoonille jo alistettu pioneerivoimaa.

Toisaalta 18. Divisioonassa pyrittiin iskuosastoja valmentamaan heti perustamisesta alkaen. Divisioonan hyökkäyshenkilön komentaja, eversti Aaro Pajari käski jo 26.6. perustamaan ja valmentamaan erityisiä iskuryhmiä.⁵⁷ Muutamaa päivää myöhemmin järjestettiin näytös iskuosaston toiminnasta. Pioneeripataljoona 23 järjestämään näytökseen komennettiin upseereita, joiden oletettiin toimivan iskuryhmien johtajina läpimurtovaiheessa. Lisäksi rykmenttien pioneerijoukkueiden johtajat ja pioneeriryhmien johtajat määrättiin tilaisuuteen.⁵⁸

Pajari ennakoி myös nopeaa etenemistä vihollisen syvyyteen. Hän velvoitti huolto- ja tukiyksiköitä varautumaan tilanteisiin, joita syntyy ”salamasodan luontoisessa hyökkäyksessä”. Nopean etenemisen aikana vihollista jäisi todennäköisesti selustaan ja sivustoille, mikä edellyttäisi myös toisen portaan joukoilta erityistä taisteluvalmiutta. Viitaten Tolvajärven taistelun aikana johtamansa osaston huoltoalueella käytyyn ”Makkarasotaan” Pajari korosti mahdollisuuksia torjua ylivoimainenkin vihollinen selustassa, mikäli kaikki selustan johtoportaat ovat valmiita taistelemaan. Niin ikään hän painotti tykistön tulen ja jalkaväen liikkeen yhteen sovittamista. Jalkaväen tuli maaston muotoja ja eri etenemismuotoja hyväksi käyttäen edeti sirpaleiden vaikutusetaisyydelle jo tulivalmistelun aikana, jotta vihollisen aseisiin tunkeutuva rynnäkö voitaisiin aloittaa mahdollisimman läheltä vihollisen asemia.⁵⁹

Rintamahyökkäyksen ja teiden käytön riskit tiedostettiin niin ikään II Armeijakunnan kolmannessa yhtymässä. 15. Divisioonan esikunta pyrki ohjeistamaan

maaston käyttöä heinäkuussa laaditussa ohjeessaan. Neuvostojoukkojen puolustuksen tiedettiin aiheuttavan tappioita nimenomaisesti teiden suunnissa suunnatuissa hyökkäyksissä. Tieto perustui Blickin 2. Divisioonan kokemuksiin, joita se oli saanut jo kesäkuun lopussa, kun se oli vallannut lähtöaseman tulevalle läpimurtohyökkäykselle. Jalkaväen liike tuli suunnata maaston kautta vastustajan selustaan. Niin ikään tiedustelupartioiden tuli lähestyä kohteitaan sivusta tai takaa. Etulinjan tuloa tuli tehostaa panssarintorjuntatykein. Panssarintorjuntatykkien käyttöä tuli taas tehostaa irrottamalla tykit riittävän kaukana etulinjasta vetäjistään ja siirtämällä ne miesvoimin asemiinsa.⁶⁰

15. Divisioonan komentaja eversti Niilo Hersalo pyrki saattamaan kokemattomia joukkojaan taistelukelpoiseksi myös värikkäin myllykirjein. Hän tuomitsi kalustoaan venäläisten väijytyksessä hylänneen partion hermostuneiksi pakoilijoiksi hyytävin sanankääntein: ”Arvostaan ja kunniastaan ylpeä suomalainen sotilas ei jätä viholliselle muuta kuin kylmenevän ruumiinsa”.⁶¹

Myös läpimurtotaisteluihin tarvittavan erikoismateriaalin jako ja koulutus oli ilmeisesti ainakin osin kesken. Esimerkiksi savurasioita – savupaketteja – oli jaettu joukoille jo ennen hyökkäystä, mutta hetkelliseen sokaisuun soveltuvat savukäsikranaatit jaettiin joukoille vasta heinäkuun toisella viikolla. Niiden lähettämisen varmentamassa saatekirjeessä painotettiin välineiden käytön kouluttamista hyökkäysjoukoille ennen taisteluiden alkua.⁶² Niin ikään Päämajan laatiman katsauksen mukaan liekinheittimien jako ja koulutus olivat monessa sotatoimiyhtymässä vielä kesken vielä heinäkuun puolessa välissä.⁶³ Liekinheitinten käyttöä rajoitti myös kaluston puutteellisuus. 18. Divisioonalle toimitetusta kalustosta uupui runsaasti osia ja heitinten sähkösytytys toimi kenttäoloissa huonosti. Lisäksi laitteiden runsaat vuodot aiheuttivat käyttäjilleen lukuisia vaaratilanteita.⁶⁴

OHJAUS TAISTELUIDEN ALETTUA

”Jalkaväen on opittava luottamaan omiin raskaisiin aseisiinsa ja käyttämään niitä oikein hyväkseen”⁶⁵

Tulenkäyttö oli hyökkäyksen alkuvaiheissa suhteellisen kömpelöä huolimatta ohjeistuksesta. Erityisen haastavaksi muodostui kranaatinheittimistön ja jalkaväen yhteistoiminta. Kranaatinheittimet sopivat erityisen hyvin jalkaväen tukemiseen sekavissa tilanteissa lyhyen varmuusetäisyyden ja kranaattien edullisen tulokulman johdosta, mutta niiden käyttö oli arkailevaa. II Armeijakunnan tykistökomentaja kiinnitti asiaan huomiota ampumaravikekulutusilmoitusten perusteella. Esimerkiksi Tyrjän alueelle hyökännyt 2. Divisioona käytti ensimmäisinä hyökkäyspäivinä ainoastaan 900 kevyen kranaatinheittimen laukausta. Tykistön ampumaravikekulutus oli vastavana aikana yli 10 000 laukausta. Koko armeijakunnan puitteissa kulutettiin noin 25 000 tykistön kranaattia, kun heittimillä ammuttiin ainoastaan noin 2 000 laukausta.

Armeijakunnan tykistökomentaja eversti Kaarlo Julenius rohkaisi alaisiaan ryhmittämään jalkaväen tukemiseen soveltuvat kevyet kranaatinheittimet mahdollisimman lähelle iskuporrasta. Lisäksi ammunnoissa tuli käyttää mahdollisimman yksinkertaisia ampumamenetelmiä, koska vallitsevissa olosuhteissa ”liallinen tykistömäisyys on vahingoksi” ja että ”tykistö kyllä suorittaa karkean raivaustyön ja avaa tien alkumenes-tykseen, mutta sen mahdollisuudet ja ammusmäärät ovat rajoitetut”. Julenius arvioi puutteellisen koulutustason osasyyskäyttöön vähäiseen käyttöön ja velvoitti kranaatinheitinyksiköitä kouluttamaan miehistöään taistelutaukojen aikana.⁶⁶ Liian lyhyeksi jääneeseen koulutukseen sekä taisteluiden kiivauteen viittaa myös tuliasemissa tapahtuneiden onnettomuuksien määrä. Ainakin 2. Divisioonassa tapahtui hyökkäysvaiheen aikana kolme kaksoislatausta, joiden seurauksena 12 miestä kaatui.⁶⁷

Vastaavia kokemuksia oli myös naapuriarmeijakunnissa. III Armeijakunnan komentajan kenraalimajuri Hjalmar Siilasvuon myllykirje alaisilleen on suuntaantava. Käytössä ollut tulivoimaa ei ollut käytetty täysimääräisesti hyväksi. Suora-suuntausaseita, kuten panssarintorjuntatykkejä- ja kivääreitä oli käytetty liian passiivisesti, samoin liekinheitimiä. Jalkaväki oli laiminlyönyt tykistön käytön, minkä johdosta Siilasvuon kehotti alaisiaan valmistelemaan tykistön tulenkäytön entistä paremmin ja käyttämään riittävästi tulta vihollisen tuhoamiseksi: ”Ammuksia on käytettävä runsaasti elävän voiman säästämiseksi”. Tiedustelun laiminlyömisestä johdosta kosketus viholliseen oli kadotettu usein, mikä johti myös siihen, että hyökkäyksen alkuvaiheen saarrosten jäivät liian mataliksi.⁶⁸ Tämän seurauksena neuvostojoukot onnistuivat yleensä vetäytymään, eikä suuria motteja syntynyt.

Toisaalta kenttätykistön ampumatarvikkeiden kulutus huolestutti yhtymien tykistökomentajia. 15. Divisioonan tykistökomentaja arvosteli kirjelmässä alajohtoportaitaan erheellisestä tykistön käytöstä. Tykistöä tuli käyttää ainoastaan tilanteissa, joissa jalkaväen omien aseiden tulen teho ei ollut riittävä. Niin ikään puolustuksellisiin torjunta-ammuntoihin tykistöä tuli käyttää ainoastaan patteriston komentajan luvalla. Vastatykistötoimintaan edellytettiin jo divisioonan tykistökomentajan lupaa.⁶⁹

Mutta myös tykistön käytössä oli ongelmia. Tykistön käyttö – kuten Jyri Paulaharju kenttätykistön historiateoksessa analysoi – ei ollut hyökkäysvaiheessa vielä hioutunutta. Tykistön käytön painopiste pyrittiin muodostamaan alistamalla II Armeijakunnalle naapuriyhtymien ja ylijohdon tykistöä. Ampumatarvikkeiden käyttö sen sijaan oli epäjohdonmukaista. Joillain alueilla tulta käytettiin liian vähän. Muisto talvisodan kroonisesta ammuspulasta painoi komentajien mieltä. Joissain hyökkäyssuunnissa taas lähinnä johtamis- ja viestiongelmien rajoittivat tulen käyttöä.⁷⁰

Tulenkäytön suurimmat ongelmat painoutuivat todennäköisesti pataljoonien kranaatinheitinkomppanioiden käyttöön. Eversti Y.A. Järvinen arvioi kranaatinheitimien käytöstä saatuja sotakokemuksia vuonna 1949 muistiossa, jonka hän laati kranaatinheitintoimikuntaa varten. Järvisen näkemyksen mukaan kranaatinheitimien käyttötaito ei ollut kehittynyt merkittävästi välirauhan aikana. Heittimiä käytettiin usein liian takapainoisesti ja liian vähän. Toisaalta erityisesti kevyet kranaatin-

heittimet mahdollistivat syvien, tykistön kantaman ulkopuolelle suuntautuneiden koukkausten tukemisen.⁷¹

Alkuvaiheen kömpelyys ei tarkoittanut sitä, ettei menettelytapoja olisi yritetty kohentaa. Esimerkiksi 2. Divisioonan päästyä tavoitteeseensa elokuun puolessa välissä eversti Blick määräsi alaisiaan johtoportaita laatimaan taistelukertomukset, joihin koottaisiin keskeisimmät kokemukset.⁷² Kokemusten kerääminen tosin viivästyi yli puolitoista kuukautta⁷³, koska divisioonan komentajan ennakoimaa taistelutaukoa ei muodostunut vaan divisioonaa alistettiin I Armeijakunnalle.⁷⁴

KOKEMUKSET OPEIKSI KOULUTUSKESKUKSISSA

”Oppitunnit on rajoitettava mahdollisimman vähiin”⁷⁵

Sotatoimiyhtymien sotakokemukset pyrittiin siirtämään mahdollisimman nopeasti varusmies- ja reserviläiskoulutusta antavien koulutuskeskusten käyttöön. Niiden toimintaa ohjaava Kotijoukkojen Esikunta määräsi koulutuksen painopisteen muodolliseen taistelukoulutukseen. Jalkaväen koulutuksen painopiste määritettiin hyökkäystaistelun kouluttamiselle. Oppitunnit tuli karsia mahdollisimman vähäisiksi. Kenttäarmeijan tulevaa täydennystarvetta silmälläpitäen koulutusohjelmat laadittiin kahden kuukauden mittaisiksi ja jo kolmannella koulutusviikolla aloitettiin ryhmä- ja joukkuekohtainen hyökkäysharpoittelu. Kahdeksan viikon koulutuspaketti päättyi pataljoonan puitteissa tapahtuvaan puolustus- ja hyökkäysharpoituksiin, jotka tuli toteuttaa mahdollisimman sodanmukaisina maasto-olosuhteissa.⁷⁶ Pataljoonan puitteissa toteutetut harjoitukset korvattiin elokuussa annettavalla ohjeella vahvennetun komppanian kaksipuoleisilla harjoituksilla.⁷⁷ Todennäköisesti koulutuskeskuksissa ei riittänyt koulutettua henkilökuntaa toteuttamaan vaativia pataljoonaharjoituksia.

Tulevien täydennysmiesten tehokasta koulutusta vaikeutti myös koulutuskaluston puute. Pääosa välirauhan aikana hankitusta lisämateriaalista sitoutui kenttäarmeijan varustamiseen. Ainakin jalkaväen koulutuskeskuksissa oli huutava puute jalkaväen raskaista aseista. Esimerkiksi koulutuskeskusten kranaatinheitinkomppanioilla oli huonoimmassa tapauksessa käytössään ainoastaan yksi kranaatinheitin. Jalkaväen erikoismiehet – kuten konepistooli- ja pikakivääriampujat – tuli kouluttaa 5–7 vuorokauden mittaisilla intensiivikursseilla, jotta vähäistä materiaalia voitaisiin kierrättää koulutusryhmästä toiseen. Koulutusta ohjeistava Kotijoukkojen Esikunta tiedosti sen, että joukkojen koulutustaso jäisi väjäämättä vajaaksi ja asetti tavoitteeksi välttävän koulutustason saavuttamisen.⁷⁸ Niin ikään kenttäarmeijan ensimmäisten henkilöstötäydennysten tasoa laski henkilöstön käyttö maataloustöihin. Jotta kansakunnan selviytymisen kannalta keskeinen viljasato ei jäisi pelloille, määräsi Päämaja 15 000 koulutuskeskuksissa koulutettavaa nostomiestä käytettäväksi syksyn sadonkorjuuseen.⁷⁹

Yleisohjeeksi metsäalueella tapahtuvaa hyökkäystä varten Kotijoukkojen Esikunta jakoi Savo-Karjalan sotilasläänissä laaditun ohjeen ”Hyökkäystaistelu metsämaas-

tossa”. Siinä käsiteltiin pataljoonan ja sen alaisten yksiköiden liikkumista ja käyttöä peitteisessä maastossa. Ohje korosti nopeutta niin liikkumisen kuin tulenkäytön suhteen. Konekiväärejä ohje suositteli käyttämään ensisijaisesti sivustojen suojaamisessa ja pataljoonan omaa kranaatinheitinyksikköä jalkaväkikomppanioille alistettuina tulitukiaseina. Tykistö ei ohjeen mukaan ollut käyttökelpoinen hyökkäysjoukkojen välittömään tukemiseen metsämaastossa. Näin ollen sen tehtäväksi jää ”tärkeitten, etäisempien kohteiden tulittaminen ja avomaastoon nojautuvien sivustojen suojaaminen”.⁸⁰ Koulutusohjelmasta saa mielikuvan, jonka mukaan komppania oli melko mekaaninen, pataljoonan komentajan suunnitelmia toteuttava joukko. Kuva lienee oikean suuntainen. Komppaniamat olivat ensisijaisesti toimeenpanevia yksiköitä. Komppanioissa – kuten useissa eri jääkäripataljoonissa koko jatkosodan ja Lapin sodan komppanian päällikkönä palvellut Eero Eräsaari haastattelussa toteaa – ei paljoa suunniteltu. Komppanian päällikön harteille jäi pääosin tulen ja liikkeen ajallinen yhteensovittaminen – tehtävä, joka itsessään oli jo erittäin haastava ja painotti esimerkin avulla johtamista. Suunnittelu ja eri aselajien toiminnan koordinointi tapahtuivat pataljoonan esikunnassa.⁸¹

Syyskuun alussa palvelukseen astuneiden alokkaiden koulutusta jatkettiin koulutuskeskuksissa joulukuuhun saakka. Marraskuussa hyökkäysvaiheen lähestyessä loppuaan Kotijoukkojen Esikunnan lähettämä ohje painotti ase käsittelyä, ampu- makoulutusta sekä erityisesti taistelukoulutusta, jota tuli harjoitella komppanian puitteissa erilaisissa maastoissa ryhmittymisen nopeuttamiseksi. Harjoitteluihin tuli liittää yhteistoiminta konekiväärijoukkueiden ja kranaatinheitinien kanssa.⁸² Vainuttua siltä, että koulutuskeskuksissa ei saavutettu kaikkia asetettuja tavoitteita. Kotijoukkojen esikunnan talvikoulutusta ohjeistavan käskyn mukaan kouluttajajen- kilöstön vähäinen määrä ja heikko koulutustaso, opetusvälineiden vähälukuisuus ja majoitusolosuhteet olivat keskeisiä syitä koulutustarkastuksissa havaittuihin virheisiin. Ohje – kuten useat aiemmat ohjeet – nosti esille myös kurin ja hengen, erityisesti hyökkäyshengen merkitystä kera lievän ideologisen kertoimen: ”Koulutettaviin on valettava ehdoton voiton ja suomalaisen soturin etevämmyyden usko, vihollista kuitenkin aliarvioimatta, ja kaikissa harjoituksissa on tarkoituksellisesti alleviivat- tava nykyisen sotamme hyökkäyksellistä luonnetta (hyökkäys ja takaa-ajo tilapäisine puolustusvaiheineen).”⁸³

SITKEÄ PUOLUSTAJA – ARVIOITA NEUVOSTOJOUKOISTA

”On oikeastaan uskomatonta nähdä, miten he usein hymyssä suin, piittaamatta mitään omasta suojastaan ja ”uraata” huutaen marssivat kohti kuolemaansa”⁸⁴

Neuvostojoukoista saadut kokemukset kirjautuivat hyökkäävien suomalaisyhtymi- en kertomuksiin ristiriitaisina. Kokonaisuutena neuvostojoukkoja käsittelevät ilmoi- tukset antavat mielikuvan vastustajasta, joka oli kehittänyt toimintamallejaan tal-

visodan jälkeen. Joukkojen kokoamat ilmoitukset vaihtelivat joukoittain, riippuen vastuksesta, jota hyökkäävä joukko oli kohdannut. Yleiskuva venäläisistä oli parempi kuin talvisodassa. Tyrjässä taistelleen Jalkaväkirykmentti 7:n laatima kooste painotti venäläisten kykyä linnoittaa ja suluttaa sekä puolustuksen sitkeyttä. ”Lähtörjunnassa on yleisesti tunnettu ja tunnustettu: ryssä ei jätä puolustusasemaansa elävänä”, totesi rykmentin komentaja, everstiluutnantti Kemppi rykmentin sotakokemuksia tarkastelevassa muistiossa. Toisaalta hierarkkisen johtamisen arvioitiin johtaneen passiivisuuteen, joka osin mitätöi sitkeän torjunnan pataljoonassa ja sitä ylemmissä johtoportaisissa. Ylempien johtoportaiden passiivisuus ja taitamattomuus osin siis mitätöi myös venäläisen sotilaan talvisodasta kohentuneen taistelutaidon. Sitkeän puolustustaistelun perusteeksi selitettiin kovaa kuria, joka perustui edelleenkin pelon ilmapiiiriin. Vankien kertoman mukaan komissaarit ja politrukkit olivat runsain mitoin käyttäneet ”pistoolia kuuliaisuuden ylläpitäjänä” sekä propagandaa, jonka mukaan ”kaikki meikäläisten (suomalaisten, PJo) saamat vangit tapetaan kiduttamalla”.⁸⁵

Naapuriyhtymässä kovaan kuriin perustuvaa taistelua luonnehdittiin ”politrukkitaktiikaksi”. JR 49 taistelukertomuksen mukaan venäläiset toimivat pikemminkin vaistonvaraisesti kuin suunnitelmallisesti. Ensisijaiseksi syyksi tähän arvioitiin johtajien puutteellinen koulutustaso. Tämä johti reagoivaan ja tempoilevaan taistelutapaan, joka vaihteli äärimmäisen sitkeän puolustuksen ja päämäärättömiltä tuntuvi- en vastahyökkäysten välillä. Kuri siis korvasi taistelutaidon. Omien joukkojen osalta suurimmiksi eduiksi muistio arvioi taistelutahdon sekä kyvyn liikkua maastossa, mikä mahdollisti sivustahyökkäykset metsän kautta. Toisaalta kesken jäänyt koulutus heijastui myös suomalaisten joukkojen taistelutaitoon.⁸⁶

II Armeijakunnan esikunnan sotakokemuskoosteen mukaan neuvostojoukkojen tasossa oli merkittäviä eroja. 2. Divisioonaa vastassa oleva vihollinen kuvattiin ensihavaintojen perusteella puutteellisesti koulutetuksi, kun taas 18. Divisioonan edessä puolustavaa vastustajaa luonnehdittiin taistelutaidoiltaan hyväksi.⁸⁷ Neuvostojoukkojen taso heikkeni hyökkäyksen edetessä. Ensimmäisessä vaiheessa kohdatut vihollisjoukot arvioitiin laadultaan verraten korkeiksi, mutta myöhemmin joukot taistelivat pikakoulutuksen saaneita täydennysjoukkoja vastaan. Linnoittamisen osalta todettiin, että ”lapion käytön merkitys on kerta kaikkiaan kyetty syövyttämään rysille veriin”. Tämä mahdollisti nopean ja sitkeäksi osoittautuvan puolustuksen muodostamisen kerta toisensa jälkeen. Hyökkäykset taas arvosteltiin hajanaisiksi. JR 48:n komentaja arvioi, että venäläiset pyrkivät lähinnä häiritsemään suomalaisten etenemistä paikallisin vastahyökkäyksin. Hyökkäyksissä venäläiset käyttivät hyväkseen metsää ja purojen uomia.⁸⁸

Myös JR 27 muistio sotakokemuksista painotti erityisesti teiden suunnissa olleen puolustuksen sitkeyttä ja alkuvaiheen vastahyökkäysten rajuutta. Venäläisjoukkojen havaittiin olevan rajalinjalla parempia kuin syvyydessä. Siellä vastaan tuli tilapäisjoukkoja, joiden taistelutaito oli varsin heikko. Tästä huolimatta maastonkäytön ja tulikurin arvioitiin olevan merkittävästi paremmalla tasolla kuin talvisodassa. Niin

ikään suorasuuntausaseiden ja kranaatinheittimien käytön arvioitiin olleen tehokasta.⁸⁹

II Armeijakunnan ja sen alaisten johtoportaiden kertomukset kuvailivat lähes säännönmukaisesti venäläisten epäsuoran tulen käytön kohentuneen talvisodasta. Armeijakunnan esikunnan laatima muistio kuvaili tykistön tulenjohtajien toimintaa rohkeaksi. Toisaalta tykistön tulenkäyttö oli ollut ainakin heinäkuussa tehtyjen havaintojen mukaan hajanaista. Kranaatinheitimiä venäläisten arvioitiin käyttävän taitavasti ja liikkuvasti. Erityisesti raskaiden 120 mm:n heittimien tulentehosta muistio varoitteli. Vastaavasti omien joukkojen maastonkäyttöä ja tulikuria muistio arvosteli.⁹⁰

18. Divisioonan tykistökomentaja, everstiluutnantti Georg Lucander yhtyi arviointiin venäläisten kranaatinheittimistön tehosta. Lucander arvioi suorasukaisesti venäläisten käyttävän heittimiään paremmin kuin suomalaiset. Neuvostojoukot käyttivät heittimiään riittävän lähellä etulinjaa ja tulenjohtopartiot liikkuivat aktiivisesti paikantaakseen maaleja. Niin ikään raskaiden suora-ammunta-aseiden käytössä venäläiset olivat suomalaisia edellä. Koko hyökkäysvaiheen pienehkö ammuskulutus –noin 7000 laukausta 18. Divisioonassa– todisti Lucanderin mukaan sitä, että tykkejä oli käytetty liikaa panssarintorjuntaan ja bunkkereiden tuhoamiseen, eikä jalkaväen hyökkäysten tulikantaan.⁹¹ Osasyynä tähän lienee se, että sirpalekranaatteja oli käytössä ilmeisesti suhteellisen vähän. Tähän ainakin viittaa kyseiseen divisioonan kuuluneen tykkikompanian päällikkö taistelukertomuksessaan.⁹²

HISTORIANKIRJOITUKSEN TEHTÄVÄ ON YMMÄRTÄÄ, EI TUOMITA - PÄÄTÄNTÄ

Mitä edellä esitetystä on pääteltävissä? Otannan perusteella on pääteltävissä, että II Armeijakunta aloitti hyökkäysvaiheen osin ensimmäiseen tehtävään heikosti koulutetuin joukoin. Se jäänee tosiasiaksi huolimatta siitä, että suurella osalla joukoista oli koulutuksesta parhaita – sotakokemusta. Läpimurtotaistelut olisivat edellyttäneet erityisesti aselajien ja eri koulutushaarojen välisen yhteistoiminnan harjoittelua. Tulen ja liikkeen oikea-aikainen yhteensovittaminen oli ja on eräs hyökkäystaisteluiden vaikeimmista tehtävistä.

Kovin helppoa olisi syyllistää aikalaiset. Sensaation hakeminen ja syyllistäminen ovat nykyyhistoriantutkimuksen muoti-ilmiöitä. Irrottamalla koulutus välirauhan kiivasta kokonaiskontekstista olisi hyvin helppoa syyttää Päämajaa ja rintamakomentajia näköalattomuudesta. Mutta koulutus on miellellävä osaksi laajaa ja monisyistä kokonaisuutta, joka ei ollut täysin kenenkään hallinnassa. Jos sotilasjohto olisi tiennyt jo välirauhan alkaessa seuraavan sodan alkavan hyökkäyksenä 15 kuukauden päästä, olisi se voinut valmentaa joukkoja määrätietoisesti juuri hyökkäysoperaatioihin. Tätä tietoa ei aikalaisilla ollut. Onko meillä tiedossa seuraavan sodan alkua? Miten ja milloin seuraava sota alkaa? Millaisia muotoja sotatoimet saavat? Sitä emme voi täysin tietää.

VIITTEET

- 1 Armeijakuntien numerointi muuttui sodan ajan joukkojen perustamisen yhteydessä. Savonlinnaan sijoitettu III Armeijakunnan Esikunta muodosti liikekannallepanon yhteydessä II Armeijakunnan Esikunnan.
- 2 Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen käsikirjasto, Päämajan sotapäiväkirjallitteet 12.6.–4.7.1941, PM:n asiak 250/Op.3/I sal, 20.6.1941.
- 3 E. Koironen, ”II AK:n hyökkäys Laatokalle ja Vuokselle kesällä 1941. Vertaileva tutkielma eri johdotoportaiden katsantokannoista”. Sotakorkeakoulun diplomityö, MSL 20 (Helsinki, 1954), 8–11 ja Liite 1.
- 4 KA T 8329/1, III Armeijakunnan Esikunnan asiak 359/III/29 sal, 18.3.1941, ”St-käskey numero 10: II AKE:n perustaminen ja siirtyminen sodanajan toimipaikoille”.
- 5 KA T 17651/24, Päämajan asiak 1351/Is./II X/sal, 29.8.1941, ”Kertomus sodanaikaisesta kulontorjunnasta kesällä 1941”.
- 6 G. Mannerheim. 1952. Muistelmat, II osa (Helsinki: Otava), 282.
- 7 Jatkosodan alkamiseen johtaneista tulkinnoista, ks. esim. Timo Soikkanen, ”Uhri vai hyökkääjä? Jatkosodan synty historiankirjoituksen kuvaamana” Jatkosodan pikkujättiläinen (toim. Jari Leskinen & Antti Juutilainen) (Helsinki: WSOY, 2005), 25–46.
- 8 Koulutuksen suuntaviivat vuodeksi 1941 (Helsinki, 1941). Ohje julkaistiin alun perin Pääesikunnan koulutusosaston asiakirjan liitteenä (KA T 17651/1, PvPE:n asiak nro 70/Koul.1/1/sal, 22.1.1941), mutta se on poistettu alkuperäisestä yhteydestään. Vihkosen muotoon taitettua ohjetta säilytetään Maanpuolustuskorkeakoulun kirjastosta.
- 9 Vesa Tynkkynen, Hyökkäyksestä puolustukseen. Taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa (diss.) (Joutsa: Nettopaino oy), 134–135.
- 10 KA Perus 859/4, Kannaksen Armeijan Esikunnan asiak 1109/III/2, 20.12.1939.
- 11 Ari Raunio, Sotatoimet, Suomen sotien 1939–1945 kulku kartoin (Porvoo: Ws Bookwell Oy, 2004), 40–41 ja Ohto Manninen ”Taisteluiden ensimmäinen vaihe” Yksin suurvaltaa vastassa. talvisodan poliittinen historia (toim. Olli Vehviläinen & O.A. Rzesewski) (Jyväskylä: Gummerus, 1997), 156–157.
- 12 KA T 18003/3, Everstiluutnantti Nordgrenin muistio ”Vihollisen taktiikasta ja omista vastatoimenpiteistä”.
- 13 Ibid.
- 14 Ibid.
- 15 KA T 8839/ 7, Konekirjoitettu kooste (19 liuskaa) suoje-luskuntien järjestämien upseerien koulutustilaisuuksien pöytäkirjoista marras-joulukuussa 1940.
- 16 Koulutuksen suuntaviivat vuodeksi 1941.
- 17 KA T 17650/26, II AK:n asiak 1996/II/40 c, 28.10.1940.
- 18 KA T 17650/26, III AK:n asiak 2440/II/48/ L 8738, 23.10.1940, ”III AK:n koulutusohje marras-joulukuulle 1940”.
- 19 KA T 21407/1, Esittely puolustusvoimain komentajalle, 21.11.1939 ja T 22752/ Hh1, Puolustusvoiman Pääesikunnan asiak 461/40. Järj.3.sal, 28.12.1940.

- 20 Koulutuksen suuntaviivat vuodeksi 1941.
- 21 Koulutuksen suuntaviivat vuodeksi 1941.
- 22 KA T 17651/3, Pv.PE:n asiak. Tied. pvk. 170/sal, 12.2.1941, ”Näkökohtia ja ohjeista maavoimien tiedustelupalveluksen järjestelyä varten”.
- 23 KA T 17651/8, III Armeijakunnan Esikunnan asiak nro 395/II/4 a, 21.4.1941. Vuoden 1941 toisen saapumiserän palveluksenastumispäivää aikaistettiin sodan alkamisen johdosta kuukaudella. Niin ikään vuonna 1922 syntyneiden palvelukseen astumista nopeutettiin niin, että heidät määrättiin astumaan palvelukseen viisi vuorokautta kutsunnan yhteydessä tapahtuvasta tarkastuksesta. Tavoitteena oli paikata hyökkäysvaiheen tappioita jo vuoden 1941 puolella, KA T 21407/1, Esittely puolustusvoimain ylipäällikölle, K.D. nro 1205/Järj.3 sal, 7.8.1941 ja Esittely puolustusvoimain ylipäällikölle, K.D. nro 1641/Järj.3 sal, 21.8.1941.
- 24 KA T 3092/17, II AKE:n asiak 495/II/214 c sal, 28.3.1941, ”Täydentävät määräykset koulutuksen suuntaviivoihin vuodeksi 1941”.
- 25 Heikki Koukkunen ”Koulutuksen järjestely puolustusvoimissa” Suomen sota 1941–1945 (Kuopio: Kirjapaino Oy Savo, 1965), 169–176.
- 26 KA T 17651/8, Pv.PE:n asiak 599/Koul.1/8/sal, 18.4.1941.
- 27 KA T 17651/4, numeroimaton tilasto, 7.6.1941 ja T 22752/Hh 1, Puolustusvoimain Pääesikunnan asiak 6614/40.Järj.2.sal, 14.11.1940.
- 28 KA T 8984/ Tsto 1:n kansio, jossa kirjejärjestimen asiat 10–16, III AKE:n asiak 97/Tyk./33 sal, 4.2.1941, ”Tarkastuskertomus Itä-Savon ja Pohjois-Hämeen kenttätykistön kertausharjoituksista”.
- 29 KA T 17651/4, Kotijoukkojen esikunnan asiak 454/I b/kert./III sal, 7.6.1941.
- 30 KA T 17651/4, Kotijoukkojen esikunnan asiak 439/I b/kert./III sal, 5.6.1941
- 21 KA T 1692/ 5, Pv.PE:n asiak nro 1011/Koul.1./1./sal, 12.6.1941.
- 32 KA T 17651/8, Puolustusvoimain Pääesikunnan asiak 1033/Op.1/5 d/sal, 12.6.1941.
- 33 Suomen puolustusvoimat ennen ja nyt (toim. K.J. Mikola, V tervasmäki ja V.S. Salokangas) (Porvoo: WSOY, 1959), 33–34 ja 266.
- 34 Puolustusvoimien huolto 1918 –1986 (Mikkeli: Länsi-Savon Kirjapaino), 178–179.
- 35 Heikki Koukkunen, ”Puolustusvoimat vuosien 1940 ja 1941 rauhan aikana (koulutus)” teoksessa Jatkosodan historia, osa 1 (Porvoo: WSOY, 1988), 110.
- 36 KA T 17651/9, Puolustusvoimain Pääesikunnan Koulutusosastossa laadittu asiakirjaluonnos, 14.3.1941. 23. Kadettikurssi aloitti opintonsa 30.5.1939, mutta kurssi keskeytettiin jo 31.12.1939.
- 37 Miiko Karjalainen, Ajatuksista operaatioiksi. Suomen armeijan hyökkäysoperaatioiden suunnittelu jatkosodassa (diss.)(Edita Print, 2009), 91.
- 38 KA T 3539/26, Puolustusvoimain Pääesikunnan asiak. 601/Op.1/14 d sal, 4.4.1941.
- 39 KA T 8796/1, PvPE:n asiak 601/Op.1/14 d sal, 4.4.1941.
- 40 K.O, Reini, ”Puolustusvalmistelut Talvisodan jälkeen ja puolustusvalmius keväällä 1941” Suomen sota 1941–1954 (Kuopio: Kirjapaino Oy Savo, 1965), 82–85.
- 41 KA T 8796/ 1, II AKE:n asiak nro 546/III/201 op.sal. 19.5.1941. (Onko T vai Perus?)
- 42 KA T 18002/6, Eversti Kai Savonjousen alustus ”Hyökkäystäistelusta meikäläisissä olosuhteissa”, 12.4.1945, Hennala.

- 43 Jalkaväen ohjesääntö II (Helsinki: Otava, 1932), 87.
- 44 KA T 8839/9, II AKE:n asiak nro 536/III/2/41/L 444, 10.7.1941.
- 45 Panssaripataljoonan käyttösuunnitelmista, ks. esim. Erkki Käkälä, Laguksen miehet – marskin nyrkki (Jyväskylä: Gummerus, 1992), 95–99.
- 46 Kimmo Sorko, Eversti Blickin kevytjoukko Kevyt Osasto 6 (Saarijärvi: Gummerus, 1996),
- 47 Jyri Paulaharju & Matti Sinerma & Matti Koskimaa, Suomen kenttätykistön historia, II osa (Pieksämäki: Raamattutalo, 1994), 601–604.
- 48 T Ekman, Tykistön taktillinen toiminta (2. painos) (Helsinki: Otava, 1940), 41–43.
- 49 Eero-Eetu Saarinen, Pioneeriaselajin historia 1918–1968 (Jyväskylä: Gummerus, 1975), 237.
- Risto Kuusinen, Pioneeripataljoona 23 jatkosodassa (pro.gradu) (Jyväskylän yliopiston monistuskus, 1985), 10–12.
- 50 KA T 2565/10, JR 49 esikunnan asiak nro KD 862/I/41 sal, 3.10.1941, ”Sotakokemuksia”.
- 51 KA T 2365/8, II Armeijakunnan esikunnan asiak. 375/III/4/41/L 209, 3.7.1941, ”Eräitä hyökkäyksessä huomioitavia näkökohtia”.
- 52 KA T 12416/11, Puolustusvoimain Pääesikunnan asiak 956/Pion.1/15. sal, 7.5.1941, ”Kertomus maj Saarisen komennuksesta Saksaan helmikuussa 1941” Saarinen kuvailee muistiossaan elävästi Saksassa annettua räjähdekoulutusta. Oppilasupseereita valmennettiin räjäyttämällä 5–15 kilon suuruisia panoksia muutaman metrin paksuisen maavallin takana. Saarinen ansioitui sodan jälkeen muun muassa pioneeriaselajin historiaa tarkastelevan teoksen kirjoittajana, ks. Pioneeriaselajin historia 1918–1968 (Helsinki: 1975).
- 53 KA T 1692/5, 2.DE:n asiak. nro. 370/Pion.Kom./6 sal/L 786, 3.8.1941, ”Linnakkeiden valtaaminen”.
- 54 Everstilutnantti Mannerheimristiin ritari Auno Kuiri, joka palveli hyökkäysvaiheessa pataljoonan komentajana, kirjoitti sodan jälkeen joukkojen koulutustasosta varsin suorasukaisesti. Hänen näkemyksensä mukaan suuri osa läpimurtoihin tähänneistä hyökkäyksistä epäonnistui, koska reserviläispataljoonia ei ollut harjoituttu iskuosastomaisiin hyökkäyksiin. Sen sijaan ne pataljoonat, jotka harjoittelivat toimintaa ”pystyivät suorittamaan menestyksellisiä sotatoimia, jopa tekemään menestyksellisiä hyökkäyksiä”. T 18002/9, Everstilutnantti A Kuirin numeroimaton ja päiväämätön muistio ”Hyökkäystaistelu liikuntasodassa”.
- 55 KA, Spk 19859, Pioneeripataljoona 33:n sotapäiväkirja 26.6.1941–6.8.1941.
- 56 KA T 1016/15, JR 7 Esikunnan asiak 238/Ia/sal, 30.6.1941, ”Rykmentin käsky etenemistä varten”.
- 57 KA T 2565/10, 18. Divisioonan Esikunnan asiak 54/III/2 sal, 26.6.1941.
- 58 KA 7 2565/9, 18. Divisioonan Esikunnan puhelinsanoma nro 165/III/16, 1.7.1941.
- 59 KA T 2565/10, 18. Divisioonan Esikunnan asiak 54/III/2 sal, 26.6.1941.
- 60 KA T 2365/8, 15. Divisioonan esikunnan asiak 194/III/64.sal, 7.7.1941.
- 61 KA T 2365/8, 15. Divisioonan esikunnan asiak 189/III/64.sal, 7.7.1941
- 62 KA T 17651/ 24, Päämajan asiak nro 462/Kss.1/sal, 10.7.1941, ”Savukranaattien käyttö ja täydennys”.
- 63 KA T 17651/13, Päämajan Yleisesikunnan asiak 1080/Pion.3/33 sal, 17.7.1941.
- 64 KA T 2565/9, 18. Divisioonan Esikunnan asiak 143/Pion./III d, 8.7.1941, ”Sotakokemuksia”.
- 65 KA T 1016/15, 2.DE:n asiak 743/tyk./III/41 sal, 2.8.1941.

- 66 KA T 1016/15, 2.DE:n asiak 743/tyk./III/41 sal, 2.8.1941.
- 67 KA T 1690/11, 2.DE:n asiak 612/Tväl./181/41 sal, 22.10.1941.
- 68 KA T 15709/2, III AKE:n asiak nro 479/III/3b/sal, 19.7.1941.
- 69 KA T 2365/8, 15. Divisioonan tykistökomentajan asiak. 167/Tyk./III b sal, 17.7.1941.
- 70 Paulaharju, Jyri & Sinerma, Matti & Koskimaa, Matti. 1994. Suomen kenttätykistön historia, II osa (Pieksämäki: Raamattutalo), 162–169.
- 71 KA PK 1366/8, Eversti Y.A. Järvisen päiväämätön muistio, ”Mietintö krh.aseen (sic) soveltuvuudesta, tarpeesta ja taktillisesta käyttöperiaatteista meidän olosuhteissamme”. Muistio lienee laadittu kesäkuussa 1949, koska sitä käsiteltiin kranaatinheitintoimikunnan III kokouksessa 1.7.1949.
- 72 KA T 1016/15, 2. Divisioonan Esikunnan asiak 614/III/13. sal., 15.8.1941.
- 73 KA T T 1016/15. Divisioonan Esikunnan asiak 848/III/3. sal/L 1520., 30.9.1941.
- 74 KA T 8839/9, I AKE:n asiak 8/III/84 b, 13.8.1941.
- 75 KA T 17651/13, Kotijoukkojen esikunnan asiak nro 940/Koul.1/sal, 21.6.1941, ”Käsäy koulutuksen järjestelystä koulutuskeskuksissa”.
- 76 KA T 17651/13, Kotijoukkojen esikunnan asiak nro 940/Koul.1/sal, 21.6.1941, ”Käsäy koulutuksen järjestelystä koulutuskeskuksissa” ja T 6706/8, Kotijoukkojen Esikunnan asiak 10/Koul.1/41.sal, 21.6.1941, ”Käsäy koulutuksen suorituksesta jalkaväen koulutuskeskuksissa”.
- 77 KA T 17651/13, Kotijoukkojen esikunnan asiak. 760/Koul.1/281.sal., 26.8.1941.
- 78 KA T 17651/ 13, Kotijoukkojen Esikunnan asiak 369/Koul.1/281 sal, 22.7.1941.
- 79 KA T 17651/24, Päämajan asiak 906/Järj.3./sal, 27.7.1941, ”Käsäy koulutuskeskuksien osallistumisesta maataloustöihin”.
- 80 KA T 6706/ 8, Kotijoukkojen Esikunnan asiak 21/Koul.1/41.sal, 24.6.1941.
- 81 Eversti Eero Eräsaaren haastattelu 22.12.2010, materiaali kirjoittajan hallussa.
- 82 KA T 17651/13, Kotijoukkojen esikunnan asiak. 1397/Koul.1/281.sal, 3.11.1941 ja
- 83 KA T 17651/13, Kotijoukkojen esikunnan asiak. 1631/Koul.1/281.sal,29..11.1941. Huom. alleviivaus lainauksessa kuten alkuperäisessä asiakirjassa.
- 84 KA T 9630/ 20, JR 48:n Esikunnan kirjelmä, 6.10.1941, ”JR 48:n sotakokemuksia”.
- 85 KA T 1016/15, JR 7 Esikunnan asiak 906/Ia/sal, 15.10.1941, ”JR 7:n sotakokemuksia vihollisen suhteen” ; 2/JR 7:n päällikön laatima kirjelmä 8.10.1941, ”Sotakokemuksia” ja 13/JR 7:n päällikön laatima kirjelmä, 8.10.1941, ”Selostuksia sotakokemuksista”.
- 86 KA T 2565/10, JR 49 Esikunnan asiak 862/I/41 sal, 3.10.1941.
- 87 KA T 2565/10, II Armeijakunnan Esikunnan asiak 692/III/4/41/L 637, 18.7.1941, ”Yhteenveto sotakokemuksista, Osa II 16.7.1941 saakka”.
- 88 KA T 9630/ 20, JR 48 Esikunnan kirjelmä, 6.10.1941, ”JR 48:n sotakokemuksia”.
- 89 KA T 2565/10, JR 27 Esikunnan asiak 900/III/3 sal, 6.10.1941.
- 90 KA T 2565/10, II Armeijakunnan Esikunnan asiak 692/III/4/41/L 637, 18.7.1941, ”Yhteenveto sotakokemuksista, Osa II 16.7.1941 saakka”.
- 91 KA T 2565/10, 18. Divisioonan Esikunnan asiak 597/Tyk/II/5/42 (sic)/sal, 7.10.1941.
- 92 KA T 2565/10, 26. Tykkikomppanian asiak 386/3/41 sal, 6.10.1941.

JULKAISEMATTOMAT LÄHTEET

Kansallisarkisto (KA)

Itä-Savon / Keski-Savon sotilasläänin esikunta, koulutustoimisto
T 8839/7, 9

Jalkaväen koulutuskeskus 1
T 6706/ 8

Jalkaväkirykmentti 7 esikunta, Tsto III
1016/15

Jalkaväkirykmentti 48 esikunta
T 9630/20

Pohjois-Hämeen sotilasläänin esikunta
T 8984/ Laatikko 1.

Päämaja / Puolustusvoimain Pääesikunta, asevelvollisuusasiaintoimisto
T 21407/1,
T 22752/Hh 1

Päämaja / Puolustusvoimain Pääesikunta, koulutusosasto
T 17651/1, 3, 4, 8, 9, 13, 24
T 17650/26
T 18002/6, 9
T 18003/3

Päämaja / Puolustusvoimain Pääesikunta, maavoimatoimisto
T 15709/2

I Armeijakunnan esikunta, Tsto III
T 3539/16, 26

II Armeijakunnan esikunta, Tsto III
Perus 859/4
T 3092/17

III Armeijakunnan esikunta, Tsto III ja Tsto IV
Perus 8796/ 1
T 8329/1

2. Divisioonan esikunta, Tsto III
T 1692/ 5

2. Divisioonan esikunta, Taisteluvälinetoimisto
T 1690/ 11

7. Prikaatin esikunta, Tsto II
T 12416/11

18. Divisioonan esikunta, Tsto III
T 2565/8, 9, 10

Pioneeripataljoona 33, esikunta
Spk 19859

Pikkukokoelmat
Kenraalimajuri Olavi Huhtalan kokoelma, PK 1366/8

Opinnäytteet

Koiranen, E. ”II AK:n hyökkäys Laatokalle ja Vuokselle kesällä 1941. Vertaileva tutkielma eri johtoportaiden katsantokannoista”. Sotakorkeakoulun diplomityö, MSL 20 (Helsinki, 1954).

Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen käsikirjasto

Päämajan sotapäiväkirjaliitteet 12.6.–4.7.1941, PM:n asiak 250/Op.3/I sal, 20.6.1941.

Ohjesäännöt (vast.)(Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto)

Jalkaväen ohjesääntö II (Helsinki: Otava, 1932)

Koulutuksen suuntaviivat vuodeksi 1941 (Helsinki, 1941).

Haastattelut

Eversti Eero Eräsaaren haastattelu 22.12.2010, materiaali kirjoittajan hallussa.

JULKAISTUT LÄHTEET

Ekman, T. 1940. Tykistön taktillinen toiminta (2. painos). (Helsinki: Otava).

Jatkosodan pikkujättiläinen. 2006. Toim. Jari Leskinen & Antti Juutilainen. (Helsinki: WSOY).

Karjalainen, Mikko. 2009. Ajatuksista operaatioiksi. Suomen armeijan hyökkäysoperaatioiden suunnittelu jatkosodassa (diss.)(Edita Print).

Koukkunen, Heikki. 1965. Koulutuksen järjestely puolustusvoimissa Suomen sota 1941–1945 (Kuopio: Kirjapaino Oy Savo).

Kuusinen, Risto. 1985. Pioneeripataljoona 23 jatkosodassa (pro.gradu) (Jyväskylän yliopiston monistuskeskus).

Käkelä, Erkki. 1992. Laguksen miehet – marskin nyrkki (Jyväskylä: Gummerus).

Manninen, Ohto. Taisteluiden ensimmäinen vaihe. Yksin suurvaltaa vastassa. Talvisodan poliittinen historia (toim. Olli Vehviläinen & O.A. Rzesevski) (Jyväskylä: Gummerus).

Paulaharju, Jyri & Sinerma, Matti & Koskimaa, Matti. 1994. Suomen kenttätykistön historia, II osa (Pieksämäki: Raamattutalo).

Puolustusvoimien huolto 1918 –1986. 1988. (Mikkeli: Länsi-Savon Kirjapaino).

Raunio, Ari. 2004. Sotatoimet, Suomen sotien 1939–1945 kulku kartoin (Porvoo: Ws Bookwell Oy)

Reini, K.O. 1965. Puolustusvalmistelut Talvisodan jälkeen ja puolustusvalmius keväällä 1941 Suomen sota 1941–1954 (Kuopio: Kirjapaino Oy Savo).

Saarinen, Eero-Eetu. 1975. Pioneerielajin historia 1918–1968 (Jyväskylä: Gummerus).

Sorko, Kimmo. 1996. Eversti Blickin kevytjoukko Kevyt Osasto 6 (Saarijärvi: Gummerus).

Suomen puolustusvoimat ennen ja nyt. 1959. (toim. K.J. Mikola, V tervasmäki ja V.S. Salokangas) (Porvoo: WSOY).

Tynkkynen, Vesa. 1996. Hyökkäyksestä puolustukseen. Taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa (diss.) (Joutsa: Nettopaino oy).